

Mediji i zločini

INTERVJU SA NOVINAROM: MIRKO KLARIN

SISTEMATSKO OTEŽAVANJE PORICANJA

Marijana Milosavljević *novinar NIN-a*

Stav srpske, hrvatske, bosanske ili kosovske javnosti prema Tribunalu nije rezultat onoga što rade ili ne rade haški tužioci i sudije već taj stav prevashodno diktiraju lokalne političke elite i njima podređeni mediji

Mirko Klarin, direktor agencije „Sense Tribunal“, upao je u klasičnu pozitivnu zamku sudskih izveštača i analitičara događanja na planu procesuiranja najtežih krivičnih dela: svoj profesionalni angažman vidi kao misiju – da zločin nikako u javnosti ne prođe nekažnjeno i da glas o njemu bude razoran do mere koja će sprečiti i samu pomisao da se zlo ponovi.

Sa timom koji je sam oformio, izveštava sa lica mesta. Iz zgrade Tribunala u Hagu, gde je sedište agencije „SENSE“, Mirko Klarin je počeo sa izveštajima, da bi, posle nedeljnih pregleda suđenja za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji, snimio dokumentarne filmove na temu drame koja se u tim sudnicama svakodnevno odvija, a koja je samo refleks užasa koji smo pravosudno nemo gledali godinama.

Na jednom od mnogobrojnih skupova intelektualaca i novinara sa bivših jugoslovenskih prostora gde možete sresti Mirka Klarina, ovaj put u Ljubljani, na međunarodnoj konferenciji „Dostiguća Tribunala u Hagu“, krajem septembra, dogovoren je ovaj intervju.

Prvi ste Srbiji iz Haga davali celovit i analitičan uvid u to šta je Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, kako funkcioniše, detaljno ste izveštavali od prvih procesa. Imate li utisak, od tekstova u „Našoj Borbi“ do danas, do SENSE Tribunala, da su Vaše poruke, Vaši izveštaji, čitani sa razumevanjem?

- Novinari nemaju kontrolu nad tim kako se njihovi izveštaji čitaju i tumače. Ponekad stičem utisak da svako iz izveštaja o haškim suđenjima izvlači samo ono što potvrđuje njegova predubeđenja ili predrasude o tome šta se dogodilo u prošloj deceniji i ko je za to odgovoran. Ako su moji izveštaji, kako kažete, čitani sa razumevanjem onda je to, bojim se, u vrlo ograničenom, uskom krugu istomišljenika: ljudi koji, poput mene, smatraju da je Tribunal jedna od najboljih – ako ne i najbolja – stvar koja nam se dogodila u proteklih 15 godina. Za mene bi, jednostavno, bilo nepodnošljivo da nakon svih ubijanja, izganjanja, razaranja... ne postoji institucija koja će nam, hteli to ili ne, pomoći da ustanovimo šta nam se i zašto dogodilo i ko je za to odgovoran. Pošto se, na žalost, pokazalo i još se pokazuje da niti želimo niti možemo to sami da uradimo.

Mnogo je pisano o nerazumevanju između Haškog tribunala i javnosti, ne samo u Srbiji. Takvi tekstovi objavljuvani su i u stranim medijima. Ko je za to najodgovorniji: mediji, politika, ili sam Tribunal?

- Neosporno je da, od samog početka, Tribunal ima "PR problem", ne samo u srpskoj javnosti. Mislim, međutim, da je pogrešno i naivno to pripisivati činjenici da je Tribunal dugo ignorisao svoje "biračko telo", kako je javnost država u njegovoj nadležnosti jednom prilikom okarakterisala sudija Mek Donald, bivša predsednica Tribunala. Tačno je da je Tribunal tek krajem devedesetih osnovao svoj Outreach program i počeo da svoja saopštenja za štampu objavljuje na BHS-u odnosno "bosanskom, hrvatskom ili srpskom jeziku" kako se to, možda lingvistički pogrešno ali politički korektno, definiše u Hagu. Međutim, mogao je on to da radi od prvog dana ali bi rezultat, uveren sam, bio identičan. Jer stav srpske, hrvatske, bosanske ili kosovske javnosti prema Tribunalu nije rezultat onoga što rade ili ne rade haški tužioci i sudije, već taj stav prevashodno diktiraju lokalne političke elite i njima podređeni mediji.

Ne treba, s tim u vezi, ispustiti iz vida činjenicu da su sve do 2000. godine na vlasti u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni bile ličnosti i političke elite pod istragom – a u slučaju Srbije i pod optužnicom – haškog tužilaštva. Jasno je da njima nije ni najmanje odgovaralo da javnost u njihovim zemljama stekne pravu sliku o misiji i delovanju Tribunala. Ne treba, takođe, smetnuti s uma da su sve do te 2000. godine najuticajniji mediji bili pod punom kontrolom uređivačkih timova koji su se u prethodnoj deceniji "istakli" u pripremi terena za rat i ratne zločine, a zatim u njihovom pravdanju ili zataškavanju u ime "viših" interesa. U takvoj

situaciji, bilo bi iluzorno očekivati od Tribunala da bude uspješniji u rešavanju svog "PR problema" u srpskoj ili hrvatskoj javnosti.

Imam, čak, jedan naizgled paradoksalni utisak da je u vreme Miloševića Tribunal imao veću podršku i bolji imidž u delu srpske javnosti, nego nakon njegovog odlaska sa vlasti. Stvari su, tada, bile mnogo jednostavnije, crno-bele: biti "protiv" Miloševića je gotovo automatski značilo biti "za" Tribunal. Svojim istragama, optužnicama i nalogima za izručenje optuženih ili dostavljanje dokumenata, Tribunal je ugrožavao temelje režima, pa ga je tadašnja opozicija doživljavala kao "faktičnog saveznika" u borbi za promene, odnosno vlast. Ne, naravno, zato što je ta opozicija prihvatila nužnost suočavanja sa krvavom prošlošću i neophodnost da se odgovornost za počinjena zverstva individualizuje kako ne bi ostala kolektivna već zato što je i sama Tribunal i međunarodnu pravdu doživljavala isključivo kao instrument političkih pritisaka koji mogu doprineti promeni režima.

Kada je režim konačno promenjen, stvari su, odjednom, postale daleko složenije. Takozvane demokratske snage - beznađežno rascepkane, dezorijentisane i međusobno suprotstavljene - pokazale su se daleko veštijim u instrumentalizaciji Tribunala od prethodnog režima. Milošević je samo ignorisao i anatemisao Tribunal; oni koji su ga nasledili nastojali su da ga što bolje iskoriste za svoje političke ciljeve. Kao prvo, saradnju sa Tribunalom su prihvatili i svojoj javnosti predstavili isključivo kao instrument za obezbeđivanje neophodne finansijske i ekonomske pomoći. Čista trgovina, u kojoj je - kao u svakoj takvoj transakciji - cilj dati što manje da bi se dobilo što više. Drugo, osim "čisto trgovinske", dodatna vrednost tako koncipirane saradnje bila je i u tome što je omogućila uklanjanje izvesnih "nepoćudnih ličnosti" bivšeg režima - na čelu sa Miloševićem, Šainovićem, Šešeljem, Stanišićem - čije bi dalje prisustvo u Srbiji moglo da bude rizično po nove vlasti. Konačno, ali ne i najmanje važno, Tribunal i odnos prema njegovim nalogima za hapšenje ili dostavljanje dokumenata su iskorišćeni kao glavna "politička batina" u međupartijskim obračunima i izdignuti su na nivo centralnog političkog pitanja u izbornim kampanjama, kako bi se pažnja dezorijentisane javnosti odvratila od dramatične ekonomske, socijalne i političke stvarnosti. Slika koja o Tribunalu postoji u Srbiji je više rezultat toga nego što je posledica onog što se u Hagu radi ili ne radi. O čemu se, usuđujem se reći, u javnosti zna i malo i pogrešno.

Šta izveštavanje o sudskim procesima pred prvim međunarodnim sudom za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji znači za Vas, lično? Bili ste u prilici da svakodnevno srećete sudije, tužioce, da pratite gotovo sve što se dešava u sudnicama Tribunala.

- U svojoj novinarskoj karijeri radio sam mnogo uzbudljivijih i lepših stvari, ali ne mislim da sam ikada radio išta važnije. Krajem osamdesetih i početkom devedesetih, imao sam, da tako kažem, jasnu predstavu šta će se dogoditi i bilo mi je nepojmljivo da se u Evropi, pred kraj XX veka, mogu tako otvoreno i nekažnjeno planirati i propagirati rat i ratni zločini. Zato sam, sredinom maja 1991, u tadašnjoj "Borbi" objavio komentar pod naslovom "Nirnberg sada", u kojem sam - ukazujući da su već počinjena dva zločina iz takozvane Nirnberške povelje - pledirao da se osnuje "mali međunarodni krivični sud" koji će našim, kako sam napisao, "vođama i vođicama" suditi umesto rata, a ne nakon njega. Kada mi je dve godine kasnije, mimo svih očekivanja, želja ispunjena, osetio sam se pozvanim da se tome posvetim. Imao sam sreće da je za sedište Tribunala odabran Hag, nekih 180 kilometara od Brisela, gde sam u to vreme bio dopisnik "Naše Borbe", tako da nije bilo problema da prisustvujem svemu što se tamo dešavalo. U početku se nije dešavalo mnogo, tako da sam sve uspevao sam da "pokrijem", a kada su se suđenja umnožila, okupio sam mali novinarski tim kako bismo bili u stanju da pratimo sve što se u Tribunalu događa. Smatram da u Hagu nema "malih" i "velikih" suđenja, kao što nema "važnih" i "manje važnih" žrtava ratnih zločina, tako da je izuzetno važno da se izveštava sa svih procesa, jer se samo tako može steći prava slika o radu Tribunala. Danas smo, praktično, jedina agencija u svetu koja to radi.

Snimili ste nekoliko dokumentarnih filmova na temu Haškog tribunala. Koliko je dokumentarni film moćan u približavanju tako osetljive teme kao što je Hag?

- Čitavog života, sem kratkog perioda u Radio Beogradu, na početku karijere, radio sam za takozvane pisane medije - nedeljne i dnevne listove. Međutim, već na početku svog "haškog angažmana" osetio sam se nemoćnim da u svojim izveštajima prenesem svu dramu i sve emocije iz sudnice. Kao što je, recimo, dramatično Erdemovićev priznanje krivice i pre nego što je sudija od njega tražio da se izjasni; ili Jelisića, koji 31 put na srpskom glasno i jasno kaže "kriv sam"; ili svedočenje preživelog dečaka sa jednog od srebreničkih stratišta, koji kaže kako mu je "stvarno bilo žao umreti žedan"; ili hodžu koji je - u trenutku kada mu je u surovoj igri "ruskog ruleta" prislonjen pištolj na srce - "pomislio na gospoda boga, svoju obitelj i Olimpijadu." Zato sam od početka tražio mogućnosti da osim pisanih izveštaja, iz haških sudnica šaljem autentične reči i slike svedočenja žrtava, njihovog suočenja sa optuženima ili priznanja krivice koja potvrđuju da su se užasi opisani u optužnicama zaista dogodili. Konačno sam, u martu 2000, bio u mogućnosti da krenem sa nedeljnim televizijskim pregledima suđenja i drugih haških događanja, i do sada smo napravili i poslali u region 260 takvih emisija.

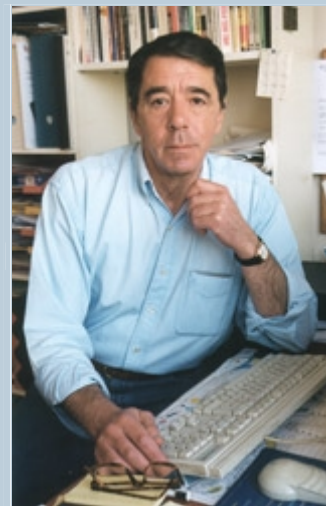
Pošto, za potrebe televizijskih pregleda, snimamo sve što se u sudnicama događa, ubrzo smo shvatili da

imamo mogućnost da pravimo dokumentarne filmove o kompletnim suđenjima – od uvodne reči do presude – i drugim temama vezanim za Tribunal, pa smo do sada napravili i prikazali šest takvih filmova. Pravimo ih sa istim, malopre opisanim, ambicijama: da učinimo težim ignorisanje onoga što se dešava u Tribunalu i otežamo poricanje ratnih zločina. Posebno važnim smatram što su filmovi o Srebrenici, ili o beguncima Karadžiću i Mladiću i mitovima koji ih okružuju, prikazani, pored ostalog, i na televiziji Republike Srpske i u Beogradu.

Nekoliko dokumentarnih filmova, naravno, ne mogu preko noći da promene percepciju Tribunala koju su protekle decenije stvarali mediji u službi političkih elita koje su sada na spiskovima učesnika raznih udruženih zločinačkih poduhvata, niti mogu da iščupaju duboko ukorenjeno poricanje zločina, ali mogu da podstaknu, posebno mlade koji u tome nisu direktno učestvovali, na postavljanje pitanja šta se zapravo dogodilo i ko bi za to mogao da bude odgovoran. A to je već početak suočavanja.

Metafora Arburove

Dozvolite da na ovom mestu citiram neobičnu metaforu kojom mi je bivši glavni tužilac Luiz Arbur, u jednom nedavnom intervjuu, odgovorila na slično pitanje o globalnim efektima Haškog tribunala: "Raspad, smrt Jugoslavije" – rekla je Arbur u tom intervjuu – "bio je zemljotres koji je pogodio čitavu zemlju i ceo region. Mislim da je Tribunal bio zemljotres koji je zadesio međunarodno pravo, i to iste snage i razmera, po talasima koje je izazvao. Tribunal je, verujem, stvorio tačku sa koje nema povratka u smislu odgovornosti, kraj kulture nekažnjivosti i očekivanja sveta da vojne i političke vođe moraju da odgovaraju za svoja dela. Raspravljajte se o tome da li su neke konkretne odluke bile ispravne ili ne u pravnom smislu, ali to neće ukloniti nasleđe koje ostaje iza činjenice da je Tribunal uspeo, uprkos svim početnim očekivanjima."

Bili ste i akter jednog od dokumentaraca. Film Refika Hodžića i Aldina Arnautovića „Slijepa pravda“ se na veoma kritičan način odnosi prema naporima sveta da procesuirat ratne zločine na prostorima bivše Jugoslavije. Na osnovu Vaših dokumentarnih filmova vidim da ne mislite da je „haška pravda slijepa“. Pa ipak, da li je Tribunal uspeo da ostvari svoje ciljeve?

- Hodžić i Arnautović, ako sam dobro shvatio, misle da je "haška pravda" slepa prema stradanjima i očekivanjima žrtava, sa čime se ne bih složio. Bilo je i drugih koji su kritikovali Tribunal, naročito tužilaštvo, optužujući ga da je "slepo" u odnosu na političke implikacije nekih njegovih optužnica. Na primer, kada je Goldston u julu 1995. podigao prvu optužnicu protiv Karadžića i Mladića, međunarodni posrednici i mnogi zapadni političari nisu krili da takav njegov potez smatraju "krajnje neodgovornim" jer im onemogućava da nastave da s njima pregovaraju o "mirovnom rešenju" za Bosnu. Kao što je, nedavno, Pretresno veće koje je oslobodilo Limaja i Musliua, zaključujući da njihova pojedinačna krivična odgovornost nije dokazana izvan razumne sumnje, optuženo da je "slepo" za političke posledice takve odluke u Srbiji. Uostalom, i danas u pojedinim evropskim prestonicama ima onih koji smatraju da nije dobro što Tribunal tako "slepo zapinje" na isporuci Karadžića, Mladića, Gotovine i ostalih begunaca, jer time sputava Hrvatsku i Srbiju na putu u Evropu i svetlu budućnost.

Ako je Tribunal uspeo, onda je to upravo zbog "slepog" insistiranja na mandatu koji mu je poveren i standardima po kojima radi, nezavisno od političkog oportuneteta ili političkih implikacija pravde.

Mislim, dakle, da Tribunal ostvaruje svoje ciljeve, a one koji misle suprotno pozivam da zamisle kako bi se stvari na ovim prostorima razvijale da kojim slučajem nema Tribunala. Imam o tome vrlo jasnu, i vrlo zastrašujuću, predstavu.

Pre svega, nikada se, naravno, ne bi utvrdilo šta se dogodilo i ko je za to odgovoran i nikada se nikome ne bi sudilo za masovne zločine. Bar ne "našima", a "njihovi" bi nam, uglavnom, bili nedostupni. Kao što su "njima" nedostupni "naši." Milošević bi po svoj prilici i dalje bio na vlasti i zajedno sa Bušom i Blerom predvodio "antiterorističku koaliciju", s obzirom na svoj često isticani "primat" u borbi protiv "islamskog" i, naročito, "albanskog terorizma". General Mladić bi svoja bogata iskustva iz Bosne i, posebno, Srebrenice, prenosio na savezničke generale angažovane u borbi sa Talibanima u Avganistanu ili pobunjenicima u Iraku. Karadžić bi se, kao "iskusni državnik", uz državničke počasti, šepurio po Parizu, Londonu i Vašingtonu, a možda bi bio i kandidat za Nobelovu nagradu za književnost. A sadističke ubice, mučitelji i silovatelji poput Jelisića, Landze, Brala – da pomenemo samo neke od osuđenih u Hagu – bili bi predsednici opština ili šefovi policije u svojim lokalnim sredinama.

Da je samo to sprečilo, Tribunal bi se morao smatrati uspešnim. A učinio je i više od toga.

Prvo, uspostavio je princip da se masovni zločini ne mogu činiti nekažnjeno. Optužio je i sudio ili će tek suditi, istina, relativno malom broju odgovornih, ili najodgovornijih, ali proces koji je otvoren njegovim osnivanjem nastaviće se decenijama nakon što Tribunal okonča svoj mandat. Čak i ako se ne nastavi u Srbiji, Hrvatskoj ili BiH, nastaviće se po svetu, gde već hapse, sude ili izručuju "naše" zločince koji su pokušali da se sklope u Kanadu, Latinsku Ameriku, Nemačku, Skandinaviju...

Drugo, haške istrage, suđenja i presude rekonstruisali su i dokumentovali značajan deo onoga što se u protekloj deceniji događalo na prostorima bivše Jugoslavije. Tribunal, istina, ne piše istoriju, ali činjenice koje su u rigoroznom dokaznom postupku i uz maksimalno poštovanje prava optuženih utvrđene u njegovim presudama, nesumnjivo će predstavljati dragocenu građu za buduće istoričare i učiniće težim poricanje zločina i revizionistička prekrajanja istorije.

Kako ocenjujete mogućnosti nacionalnih pravosuđa da se nose sa ratnim zločinima u regionu. Da li je izlazna strategija Tribunala ostvariva u Srbiji, BiH, Hrvatskoj?

- Mislim da smo i tu, zahvaljujući s jedne strane Tribunalu a s druge uslovljavanjima međunarodne zajednice, došli do tačke sa koje ne bi smelo da bude povratka na vreme neodgovornosti i kulturu nekažnjivosti. Tribunal je, nema sumnje, podstakao reforme i jačanje nacionalnih pravosuđa, a uslovljavanja Evropske unije i Sjedinjenih Država obavezuju te zemlje da nastave tamo gde je haško tužilaštvo već stalo, odnosno gde će Tribunal stati 2008. ili 2010. godine. Nakon što u protekloj deceniji, najblaže rečeno, nisu pokazale previše entuzijazma za procesuiranje ratnih zločina, sve te države se, htele to ili ne, osposobljavaju kako za preuzimanje predmeta koje im ustupa Tribunal, tako i za nastavak istraga koje je započelo haško tužilaštvo, ali ih zbog "izlazne strategije" nije završilo. Najveći deo dokaznog materijala protiv više hiljada osumnjičenih koji su istražitelji haškog tužilaštva prikupili od 1994. do kraja 2004. godine, prosleđen je ili će biti prosleđen lokalnim pravosuđima na dalji postupak. Lokalna tužilaštva i sudovi bi, dakle, trebalo da imaju pune ruke posla u godinama i decenijama koje dolaze.

Međutim, sposobnost lokalnih pravosuđa u Srbiji, BiH ili Hrvatskoj je nužan ali ne i jedini uslov za efikasno krivično gonjenje onih koji su okrvavili ruke u ratovima protekle decenije. Podjednako važno, ako ne i važnije, je da u svakoj od tih sredina postoji jasno izražena politička volja da se raskrsti sa zločincima u sopstvenim redovima, kao i da iza takvog opredeljenja stoji jasna podrška javnosti, ili takozvane kritične mase u javnosti. Stvaranje tih uslova je, jasno, zadatak odgovorne politike i odgovornih medija. Bojim se, međutim, da ni političari ni mediji nisu trenutno na visini tog zadatka, odnosno da i dalje prevlađuju shvatanja i tumačenja da "to" moramo da radimo zbog međunarodnih pritisaka i uslovljavanja a ne zbog nas samih jer su i ti zločini činjeni u naše (svejedno da li srpsko, hrvatsko, muslimansko ili albansko) ime.

Koliko je praksa Haškog tribunala važna za Međunarodni krivični sud?

- Uveren sam da bi se još vodile besplodne diplomatske debate o osnivanju stalnog Međunarodnog krivičnog suda, započete u UN negde 1945. ili 1946, da Haški tribunal nije svojim prvim suđenjima i presudama, pre usvajanja Rimskog statuta, pokazao da je međunarodno krivično pravosuđe moguće. Kao što sam, takođe, uveren je početna uspešna praksa Haškog tribunala dala snažan podsticaj za osnivanje drugih ad-hoc sudova ili specijalnih sudova za ratne zločine: za Ruandu, Sijera Leone, "Crvene Kmere" u Kambodži... U proteklih desetak godina, Tribunal je stvorio impresivan korpus sudske procedure i prakse, presuda i odluka kojima se razvijaju i artikulišu principi međunarodnog krivičnog prava na način koji će biti od neizmernog značaja kako za Međunarodni krivični sud, tako i za nacionalna pravosuđa, ne samo u državama bivše Jugoslavije.

Imate li utisak da su presude poput one Krstiću, potom Kunarcu, ili recimo Erdemoviću, istorijske?

- Svakako, upravo u smislu razvijanja, artikulacije i primene principa i normi međunarodnog krivičnog prava, o čemu smo malopre govorili. Svaka od presuda koje pominjete je, na svoj način, popunila neku od praznina u primeni međunarodnog krivičnog prava. U slučaju Krstića to je definisanje pomaganja i podržavanja genocida; u slučaju Kunarca prva kvalifikacija silovanja i seksualnog porobljavanja kao zločina protiv čovečnosti, a u slučaju Erdemovića odbacivanje mogućnosti da se postupanje po naređenju ili pod prinudom može prihvatiti kao "potpuna odbrana" u slučajevima vojnika optuženih za zločine protiv čovečnosti ili ratne zločine. Sa tog aspekta istorijskim bi se mogle smatrati i neke druge presude, a u prvom redu presuda Žalbenog veća u slučaju Tadić, kojom se detaljno razrađuje nadležnost Tribunala i precizno se definišu elementi krivičnih dela obuhvaćenih njegovim Statutom.

Priznajem da je to slaba uteha za sve žrtve i stradanja u proteklom ratovima, ali mislim da smo svojom tragedijom dali neizmeran doprinos razvoju međunarodnog krivičnog prava i borbi protiv kulture

nekažnjivosti. Visoki principi koji se "na nama isteruju", istina, nisu još univerzalni i načelo komandne odgovornosti, po kojem su osuđeni neki "naši" vojni zapovednici ili komandanti logora, "ne važi" za savezničke komandante u Iraku ili za upravnike zatvora poput Abu Graib, kako vole da ukažu kritičari "selektivne pravde." Moram, međutim, priznati da se zbog toga ne osećam diskriminisanim. Naprotiv, osećam se privilegovanim.